

Пасічник Ігор Демидович

доктор психологічних дисциплін, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін Національного університету «Острозька академія»

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІОСОБИСТІСНОЇ СИСТЕМИ В ЕКОНОМІЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

У статті розглядається актуальна і нова проблема — особливості професійної діяльності сучасного економіста. Автор зазначає, що повинні досліджуватися не лише проблеми особистості економіста в колективі, але і вся система значущих детермінант: спілкування, міжособистісні взаємини, самосвідомість, емоційна та мотиваційна сфера тощо. Автор визначає це як функціональні тенденції соціосообистісної системи.

This article is devoted to equally new and acute issue that is modern economist's personality in professional activity. Author proves that there are several other vitally important factors that should be taken into consideration except the problem of economist's persona! self in any group, those are communication, interpersonal relations, self-awareness, emotive and motive spheres etc. These factors are stressed by the author to be functional tendencies of sociopersonal system.

У науковій психологічній літературі, присвяченій найрізноманітнішим проблемам професійної діяльності економіста (в широкому розумінні цього поняття), важко відшукати працю, у якій так чи інакше не використовувався б термін «соціосообистісна система». І не дивно, адже це чи не єдине центральне поняття у психології взагалі та в економічній психології зокрема. Разом з тим зміст, обсяг та форма названого поняття недостатньо опрацьовані, маємо на увазі його роль у процесі визначення предмету та об'єкту економічної психології. У зв'язку з цим виникає необхідність першочергово обмірковувати зміст поняття «соціосообистісна система» і сформулювати питання про те, якою мірою це поняття справді становить об'єктивний бік дисципліни. Загальновідомо, що коректне завдання об'єктивного поля (об'єкта) цілої дисципліни передбачає побудову відповідного ідеального об'єкту, який виступає як зміст спеціального теоретичного поняття.

Отже, в ракурсі сказаного розглянемо складові функціональних тенденцій соціосообистісної системи.

Функціональні тенденції соціальної психології. Якщо соціальна психологія раніше відносила до своєї наукової сфери соціальні об'єднання, групи, угруповання і колективи, то зараз все інтенсивніше включає в систему своїх досліджень традиційну проблематику загальної психології, зокрема психологію особистості,

Якщо першопочатково ця проблематика виступала опосередковано, то тепер вона займає чи не домінуюче місце в системі соціально-психологічних досліджень, отже, мають досліджуватися не тільки проблеми особистості економіста в колективі, але і вся система значущих для нього детермінант, що включають в себе колективну діяльність, спілкування і формальні (рольові) і неформальні міжособисті взаємини, що

визначають діяльність, соціальну поведінку, самосвідомість, а також класичні структурні утворення особистості: емоційні стани, сферу потреб та мотивів тощо.

Як бачимо, сучасна соціальна психологія претендує не тільки на класичну проблематику психології дорослої людини, але також і на проблематику спеціальних психологій, в тому числі й економічної. Можемо допустити, що в недалекому майбутньому виникне нова галузь соціальної психології — економічна соціальна психологія, яка перш за все буде досліджувати систему соціально-психологічних детермінант у становленні, розвитку і вихованні особистості економіста на різних етапах його формування. Соціально-психологічні детермінанти більш широко входять і в сучасні дослідження, і в психолого-виробничу практику. Зокрема, на основі використання всього спектру проблем психології спілкування вони набувають нового власного, теоретичного змісту, що визначається моделлю суб'єкт-суб'єктних взаємостосунків, починаючи зі студентської мови і на всіх майбутніх етапах професійної діяльності економіста. Названа проблематика поки що досліджується або паралельно, або в деякій конфронтації між соціально-психологічними та загально-психологічними підходами, і так буде доти, поки вона не стане спеціальним предметом економічної психології.

Функціональні тенденції мотиваційної сфери. Однією з провідних ліній диференціації в підходах до мотиваційних тенденцій є фіксація акценту на енергетичних аспектах мотивації або фіксація акценту на предметному змісті. Як відомо, і ми цілком притримуємось цих позицій, акцент на предметному змісті мотивів, розумінні мотиву як предмету потреби дається з теорії А.Н. Леонтьєва. Мотив визначається як матеріальний, або ідеальний об'єкт, в якому опредмечується, конкретизується, знаходить свій вираз та або інша потреба. Саме зовнішній щодо суб'єкта об'єкт є мотивом — причиною діяльності, що виступає пробуджуючою функцією і визначає спрямованість діяльності. Сислоутворююча функція мотиву здається тим особистісним смыслом, який набуває цей мотив у свідомості суб'єкта. Слід відзначити, що предметна сфера, в якій живе і діє людина, розглядається не як сукупність фізичних об'єктів, що існують поза суб'єктом, а як світ предметів людської діяльності, що виступає носієм певних значень, особистісних смислів, тобто через призму їх сприйняття суб'єктами. Саме спрямованість на конкретно-практичну діяльність або на використання її продукту виражає функціональну тенденцію пробуджуючої сфери, відображуючи в собі соціально-економічну сутність основних полюсів будь-якої діяльності, в тому числі й економіста, визначаючи найрізноманітніші прояви людської поведінки. Саме функціональна тенденція мотиваційної сфери лежить в основі самовизначення майбутнього економіста, до якого слід внести ціннісно-смыслову природу, а також активне визначення своєї позиції стосовно соціально напрацьованої системи цінностей та визначення на цій основі смыслу свого власного існування. Слід допустити, що саме в роботі економіста особистісне самовизначення (самовизначення стосовно цінностей) є генетичною клітиною, що визначає розвиток усіх інших видів самовизначення. Слід відзначити, що особистісне самовизначення не завершується з отриманням фаху економіста, а навпаки, динамілізується в процесі виконання конкретно-практичної діяльності, адекватної фаху, отже, створюється нове особистісне самовизначення, і саме це новоутворення виступає основою власного розвитку особистості економіста. При цьому слід враховувати, що міжособистісне пізнання здійснюється не тільки з допомогою внутрішніх, але також і за допомогою зовнішніх предметно-практичних дій суб'єкта. З допомогою останніх суб'єкт не тільки впливає на інших людей, але і пізнає їх. Отже, та поведінкова реальність економіста, яка відкривається йому в процесі взаємодії з

іншими людьми (спілкування або сумісна діяльність), не є для нього заздалегідь підготовленою, тобто не дається в готовому вигляді.

Вона твориться його ж власними практичними (мовними та експресивними) діями, орієнтованими на інших людей. Саме в цьому і є одна з головних когнітивних функцій соціально-орієнтованих практичних дій.

Сучасні дослідження в галузі економічної психології дозволяють стверджувати, як до речі, і в традиційній психології, про статистичну значущість зв'язків між самооцінкою економіста та його соціальною оцінкою, як за критерієм симпатія-антипатія, так і за критерієм морально-вольових та інтелектуальних властивостей особистості. Отримані характеристики дають підстави висунути гіпотезу про те, що взаємостосунки в соціальній групі та колективі суттєво впливають і навіть, з окремих випадках, визначають самооцінку, тобто ставлення особистості. Однак, як свідчать дослідження В.В. Сафіна зв'язок між соціальною оцінкою і самооцінкою не має прямолінійного характеру, а при низьких соціальних оцінках їх вплив на самооцінку значно знижується та інколи набуває обернену спрямованість. Слід враховувати, якщо в економіста значно високий статус або надто низький статус у системі міжособистісних стосунків, то очікувана оцінка не корелюється з реальною соціальною оцінкою.

Однією з причин такої розбалансованості соціальної оцінки і самооцінки є загальнопсихологічний захисний механізм цінності «Я», який набуває різноманітних індивідуально-типових форм у різних категорій людей. Правомірно буде відзначити, що названі характеристики досить ґрунтовно досліджені Я.Л. Коломинським і дозволяють стверджувати, що окремі властивості особистості неможливо розглядати як проекцію системи взаємовідносин у соціальній групі, її очікувань вимог і норм поведінки. Отже, професійна детермінація особистості економіста в будь-якому аспекті, чи то соціально-типовому, чи в індивідуальному, опосередковується специфічними загальнопсихологічними закономірностями.

Функціональні тенденції діяльнісної сфери. Як відомо, будь-яка діяльність, у тому числі і діяльність економіста, здійснюється в єдності потреб та мотивів, цілепокладання, пізнавальних та контрольно-регуляторних компонентів. Це добре видно на демонстрації залежності мислення і пам'яті людини від мотивації її діяльності та змісту її завдань, регулюючи функцію прийняття рішень при її цілеспрямованому виконанні. Цілісність діяльності проявляється у взаємозв'язку потреб, цілепокладання та процесу формування в суб'єкта образів, які в ідеальній формі уявляють результати наступних реальних дій. Існують психологічні механізми перетворення потреб у конкретні мотиви і їх відображення в емоційній сфері. Тільки в ланцюжку «потреби (мотиви), цілепокладання, образи» проявляються конкретні закономірності відчуттів і сприймань, почуттів, пам'яті, мислення, тобто психічних процесів. Зміст цих процесів можливо зрозуміти лише тоді, коли людина здійснює цілісну діяльність з середини, у зв'язку з вирішенням певних завдань і досягненням мети за допомогою реальних, відповідних дій. І тут не спрацьовують закономірності «модульної» сенсорики, «модульних» мнемічних чи мислительних процесів. Звичайно, вони можуть набирати автономного характеру, але в будь-якому випадку всі вони зберігають загальну структуру діяльності і можуть розглядатися не лише крізь призму її головних компонентів, тобто вичленятися з контексту предметної діяльності і обслуговувати її.

Пізнавальні процеси діяльності пов'язані з прийняттям рішення, з вибором людиною шляхів досягнення мети, з побудовою задумки дій. Реалізацію дій забезпечує цілеусвідомлена воля, що проявляється в увазі.

Вона контролює і регулює виконання дій у відповідності з задумом, нівелює можливості відхилення від мети. Зовнішньо розподілена форма діяльності має контрольно-регулятивний компонент, у процесі інтеріоризації якого у людини виникає увага, а також особлива властивість свідомої діяльності — рефлексія (вміння людини бачити і оцінювати способи власних дій у відповідності з умовами їх виконання). Протягом життя людина виконує чимало видів діяльності, однак всі вони певним чином пов'язані, підпорядковані певній ієрархічній системі. Саме в цій системі лежать процеси підпорядкованості і співставленості потреб (мотивів), коли одні з них стають провідними, або самообслуговуючими, а інші підпорядкованими, або початкуючими. Ієрархія видів економічної діяльності складає особистісне ядро економіста.

У багатьох формах сучасної професійної діяльності економісту доводиться вирішувати різноманітні завдання, пов'язані не лише з професійною його діяльністю у вузькому розумінні цього поняття, але і з організацією соціальної діяльності людей. Ці завдання специфічні за своїм змістом і за способами вирішень. Орієнтація в цих завданнях та їх правильне виконання передбачають наявність особливих соціоособистісних систем. У наш час важливо спеціально вивчити і дослідити ці системи та відповідний їм зміст діяльності. Разом з тим правомірно ставити питання про суттєве значення цілеспрямованого формування і розвитку цих систем у майбутніх економістів. Тема нова та відповідальна.

Література:

1. Дмитерко Х.М. Вплив смисложиттєвих орієнтацій на мотиваційну готовність до професійної діяльності. — автореферат дисертації. — Івано-Франківськ, 2004. - 20с.
2. Кашанов Р.Р. Курс практичної психології. — Іжевськ, 1995 — С. 169-230.
3. Кочерга О. В, Взаємозв'язок мислення, почуттів та уяви у розвитку критичності людини. — автореферат дисертації. — К., 2003. — 16с.
4. Морфін В.С.. Взаємовідносини ієрархічних рівнів в системі взаємозв'язків «людина-суспільство». - Перм: Пермський педагогічний інститут, 2002. -С. 5-11.
5. Сметаняк В.І. Особистісне самовизначення і свобода в ракурсі взаємної детермінації. — Івано-Франківськ: Плай, 2003. — С. 53-59.
6. Смульсон М.Л. Психологія розвитку інтелекту. - К., 2003. - С. 100-126.
7. Suchodolski B. Wychowanie mimo wcrystko. - Warszawa, 1990. - С. 136-148.